

ÚJPEST
1840

Újpesti Helytörténeti Értesítő

1999. július

VI. évfolyam 4. szám

A Chinoin gyártelepe madártávlatból, 1921-ben

(archív felvétel)

Dr. Lányi György*

A magyar gyógyszeripar újpesti fellegvára: a Chinoín Rt.

Újpest, az 1840-es megalapítása után nagy fejlődésnek indult. 1868-ban nagyközséggé, majd 1907-ben önálló várossá alakult. Ipara fejlődött, és 1910-ben az ország negyedik legnagyobb ipari városa lett. Újpest történetében jelentős szerepet játszott a Chinoín, mely a magyar gyógyszeripar egyik vállalata, és napjainkban is Újpest meghatározó nagyvállalata. Hogyan és milyen körülmények között keletkezett ez a vállalat?

Az Osztrák-Magyar Monarchiában a 19. század második felében kezdődött el Magyarországon a gyógyszeripar kialakítása. 1867-ben alakult meg az alig 10 évet megélt Központi Magyar Gyógyszerészeti és Művegyészeti Rt. Az 1870-es évek végén a hazai gyógyszergyártás kisipari termelés keretei között gyógyszerészeti laboratóriumokban folyt. Ezek száma 1887-ben 52-re emelkedett, ahol egyszerű gyógyszerkeverékeket állítottak elő. 1895-ben Egger Leó és Izidor szerény méretű ipari gyógyszerkészítést valósítottak meg közkereseti társaságukban. 1907 után a második iparfejlesztési törvény életbe lépése után kezdett a gyógyszergyártás gyáripari jelleget ölni. 1907-ben az 1901-től működő Sas patikájából Richter Gedeon megalapította Kőbányán a mai Richter Gedeon Részvénytársaságot. 1910-ben alapították meg a CHINOIN jogelődjét, az „ALKA Vegyészeti gyár, dr. Kereszty, dr. Wolf vegyészmérnökök és társa” (továbbiakban „ALKA”) betéti társaságát.

A cég alapítása és fejlődése az állami tulajdonba kerüléséig (1910-1948)

Az alapítás körülményei előtt nézzük meg kik is voltak az alapítók! A vállalatot két fiatal ember hozta létre:

Dr. Wolf Emil (1886-1947)

Édesapjának a Nagymező utcában volt egy festéküzlete. A tehetséges, jó fejű fiát azért adta vegyész pályára, hogy diplomájával felvirágoztassa üzletét. 1907-ben Münchenben megszerezte vegyészmérnöki oklevelét, de mire hazajött, édesapja üzlete tönkrement. Az ez évben alapult Richter-gyárban dolgozott két éven keresztül. Főnökével összekülönbözött, és ekkor elment a trabuswinkeli „Scheuble Hochstetter”-féle vegyészeti gyárba dolgozni. Itt látta a német gyógyszeripar nagymértékű fejlettségét a magyar gyógyszeriparhoz képest és felismerte a gyógyszeripar szerepét az emberiség gyógyításában.

Dr. Kereszty György (1885-1937)

Vegyészmérnök és Wolf Emil osztálytársa, barátja, akinek édesapja miniszteri tanácsos volt, és így otthonról megfelelő összeköttetést hozott az anyagiak mellett.

A két fiatal, Hány Ágost földbirtokos segítségével elhatározta, hogy egy olyan gyógyszergyárat alapítanak, melyben nem növényi illetve állati eredetű anyagok feldolgozásával, hanem főleg korszerű kémiai szintézisek segítségével állítják elő a gyógyszer-hatóanyagokat. 1910. augusztus 13-án bérbe vették a VI. ker. (mai Angyalföld) Petneházy

*A szerző vegyészmérnök, a CHINOIN Rt. történetének kutatója.

utca 23. sz. alatti új műhelyt, és az iparhatóság ez év szeptember 25-én megadta az „ALKA” telepengedélyét, azaz elkezdhette működését. E napot tekintjük a vállalat születésnapjának. A pénzügyi nehézségek miatt Hány Ágost bizalma megrendült, és kilépett a vállalkozásból. Krausz Simon magánbankárt sikerült megnyerni, és segítsége döntően kihatott a vállalat életére. Részvénytársasággá alakult, és 1912-ben kiköltözött

életének első éveiben igazgatósági tag is volt. Eredetileg egy kinin-tartalmú gyógyszer nevének szánták, de jó hangzása és könnyű megjegyezhetősége miatt inkább a vállalati termékek márkajelzésére és a vállalat elnevezésére használták, illetve használjuk. Az első védjegyezett terméke a Yohimbin Kincsem állatgyógyászati készítmény volt. Nevét a híres Kincsem versenylóról kapta. Megfelelője még embergyógyászatban is forgalom-

Dr. Kereszty György és dr. Wolf Emil

a mai helyére, az újpesti Tó utcába. A Tó utca helyén egy tó volt, amit feltöltöttek ugyan, de ez az építkezéseknél mindig gondot jelentett. Az építkezések után már ez év június végén megindult a termelés. 1913. november 21-én a cégbíróság engedélyezte a Chinoin nevet. A fantázianevet állítólag Kóbor Tamás író találta ki, aki a vállalat

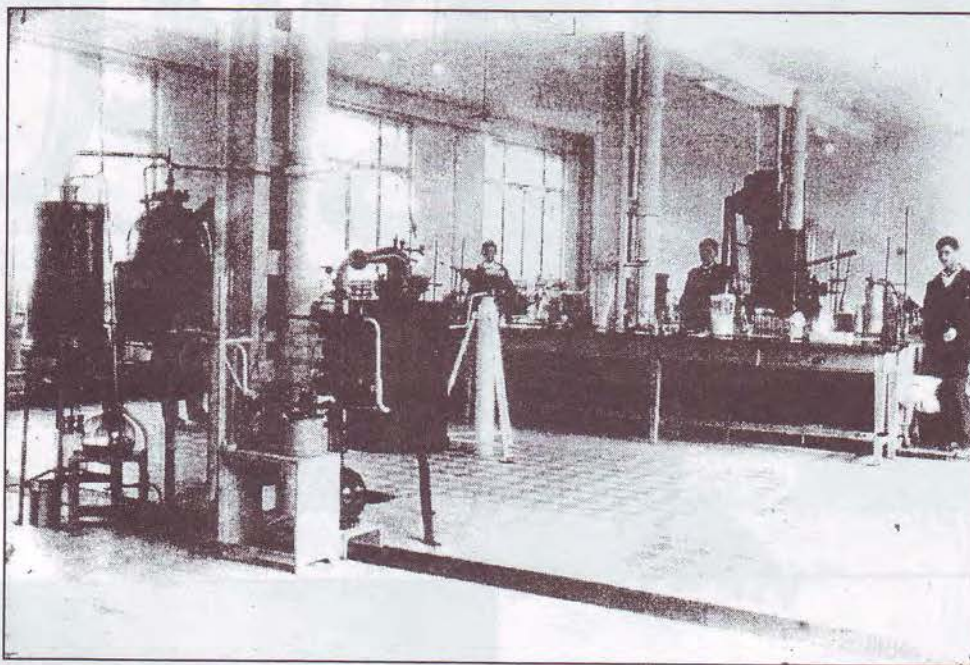
ban volt. Az első szabadalommal védett ún. eredeti gyógyszerkészítménye az 1913 és 1916 között dr. Issekutz Bélával közösen kifejlesztett Novatropin volt, mely az 1991-1995-ös adatok szerint sok kombinációban, mintegy 21 államban 180 cég termékeként 237 márkanevvel van forgalomban. Ezt a gyógyszerkészítményt tekinthetjük a legöregebb

eredeti magyar gyógyszernek, mely még napjainkban is forgalomban van. A vállalat az I. világháború alatt jelentős vegyiparként működött, különösen a fertőtlenítő szerek gyártásában. A szükséghelyzetben az orvosok a megszűnt gyógyszerimport miatt a hazai gyógyszerekre építették a gyógyítást. Ezek a gazdasági fejlődést fokozták. A gazdasági növekedéshez hozzájárult 1916-ban a hadügyminisztérium ajánlata a brómaceton és a brómcian harcigázok előállítására és a Németországban előállított Lost nevű harcigáz töltésére. Ez az „alkalmi ipar” művelése azt jelentette, hogy a közös hadügyminisztérium fedezte az újabb építkezések és készülékek költségeit, ingyen szállította a nyersanyagokat, vállalta a teljes rezsit, megtérítette az esetleges veszteséget, nyereségként kifizette az összes rezsiköltség 18%-át és a forgalom 10%-át. Ebben az időben épült az ún. „Chinoi-torony” az új épületek sorában, amelyben az ideszállított harcigázt kellett volna gránátfejekbe tölteni, de mire az épület elkészült volna, a háború befejeződött. Az épület sohasem készült el teljesen, benne munka sohasem folyt, mindig a vállalat szimbolikus épülete maradt az 1970-es évek végéig, amikor is lebontották. A harcigázok előállításánál melléktermékként keletkező hidrogénbromid megkötésével nyert nátriumbromidot elásták. A mintegy 500 tonnányi hulladék anyagot fontos brómforrásként a háború befejezése után nagy haszonnal adták el, és ez is hozzájárult a gazdasági eredményekhez. Ezek a bevételek megteremtették az alapjait a további gyógyszergyártási fejlődésnek. A gyógyszergyártás jellegzetes példája az acetilszalicilsav előállítása. A Bayer cég 1904 óta forgalmazott szerét először vásárolt anyagokból állították elő a vállalatnál. Az import nehezítése és a nyersanyag-árak emelkedése miatt a saját gyártást akarták megvalósítani. E célból 1908-ban a német Wegelin és Hübner cégtől 120 ezer koronaért egy komplett szalicilsav-gyártó üzemet vásároltak. Ez volt az első nyomás alatti gyógyszeripari gyártás, melyet Magyarországon megvalósítottak. Az 1920-as évektől a növényvédő-szerek gyártása is új profilként jelentkezett a vállalatnál. Sikereit 1939-ig, a gyártások leállításáig folytatta. Az alapítástól

kezdve az embergyógyászat mellett az állatgyógyászat is fontos szerepet játszott a vállalat életében. Az állatgyógyászati termékek közül az egyik legfontosabb dr. Marek József professzor találmánya a Distol volt, mely többszöri vállalati fejlesztés után a juhok, a szarvasmarhák később az elefántok métegy okozta betegségének gyógyszere lett. Az 1917. május 5-étől forgalmazott szer az 1930-as években az egyik fő exporttermék volt. A külkereskedelemben a Jugoszláviától, Béctől, Amszterdamtól, Hannovertól, Szlovákiától, Bulgáriától, Olaszországtól, Törökországtól, Kínától, Dél-Amerikától az USA-ig sok közös részvénytársaság és fiók alakult. Párizsban, Londonban, Mexikóban és Madridban létrejött egyéb külföldi vállalkozások az eredeti gyógyszerek forgalmazásában játszottak fontos szerepet. Ezek az eredeti gyógyszerek a következők voltak: a vízjavító Novurit, a görcsoldó Perparin, a vérbaj elleni Medobis és a Laryngobis, a tbc elleni Rubophen és nem utolsósorban az Ultraseptyl, mely utóbbinak óriási nemzetközi sikere volt. Az 1939-ben forgalomba került kemoterápiás Ultraseptylnek a II. világháború alatt nemcsak a német és a vele szövetséges hadseregben, hanem a semleges Törökországon keresztül jutva az angol, az amerikai, sőt az orosz katonák soraiban is nagy sikere volt. Az USA-ban a Novurit, a Perparin és az Ultraseptyl törzskönyvezett gyógyszerként volt forgalomban, ami a magyar gyógyszeripar sikereit jelezte. Az egyéb területeket a teljesség igénye nélkül említeném. A D₂-vitaminnal az ultraibolya-besugárzás hatására bekövetkező kémiai átalakulás kedvező eredményeinek gyakorlati-ipari felhasználása négy évvel megelőzte a D₂-vitamin kémiai szerkezetének leírását, mely Windaus munkája volt. A C-vitaminnal a későbbi Nobel-díjas Szent-Györgyi Alberttal működtek együtt, és ennek az eredménye a C-vitamin első üzemi előállításának megvalósítása volt. Állati eredetű kivonással készített gyógyszerek az ún. organoterápiás készítmények. Ezek közül megemlíthető pl. az állati hasnyálmirigyből nyert, a cukorbetegség gyógyítására szolgáló inzulin, és a vemhes kanca vizeletéből elkülönített ösztrogén-hatású női

hormonkészítmények (pl. a Hogival stb.). Kiemelhető a sokoldalúságra jellemzően az „örök gyufa” feltalálása, mely a teljesen eltérő profil ellenére vállalati támogatással ért el sikert. A II. világháború alatt a jó gazdasági eredmények mellett gondok is jelentkeztek. A vámintézkedések az importot, a szállítási bojkott az exportot nehezítette. Ebben az időben a váci teleppel és a diósgyőri részleggel nőtt a gyár területe. A háborús helyzet gyengítette a vállalat személyi állományát, sokakat deportáltak, a légitámadások károkat okoztak. A termelés nagy mértékben lecsökkent. 1945. január 10-én Újpest

az Iparügyi Minisztérium Könnyűipari Igazgatóságának hatáskörébe sorolták. Az államosításkor a gyár létszáma 1100 fő volt. A magyar gazdaságpolitikai célok között feltüntetett gyógyszeripar fejlesztését a vállalat saját erejéből próbálta megoldani. A feladatok a következők voltak: a meglévő gyártások versenyképessé tétele, kapacitások bővítése minimális beruházással, és az import kiváltása saját készítésű anyagokkal. A külkereskedelmet és kutatás-fejlesztést a szovjet mintára központosították. Az előbbit külső önálló vállalatokban — Medimpex és ChemolimpeX —,

Laboratórium a 20-as években

megszállásával a háborús helyzet befejeződött. A termelés ekkor kb. a felére esett vissza, a forgalom kb. 10%-a volt az 1938-as évinek. A kritikus helyzetet fokozta a jóvátételi igény, amit végül nem a gyár leszerelésével, hanem a váci telepen lévő 26 vagonnyi új gép-kiszállítással, mintegy 72 ezer dollár értékben elégítettek ki. 1947-ben dr. Wolf Emil halála a vállalatnak óriási veszteséget jelentett.

Állami tulajdonban (1948-1990)

A nehéz helyzetből lassan feléledt a vállalat. Az 1948. évi 25. tc. szerint állami tulajdonba került minden vállalt, melynek alkalmazotti létszáma meghaladta a 100 főt. Ez alapján a cég 1948. március 25-én állami tulajdonba került, és

az utóbbit a Gyógyszeripari Kutatóintézetben valósították meg. Vállalatokat vontak össze, profilokat bővítettek. A fejlődés a kis beruházások ellenére felgyorsult. Kiemelkedő volt az antibiotikum-kutatás megindítása. Az antibiotikumok előállítása fermentálás segítségével történt. Speciális gombák, esetleg baktériumok különböző biokémiai folyamatokban gyógyszerhatóanyagokat termelnek, azaz fermentálnak. 1951-ben megindult az első antibiotikum, a Penicillin üzemi előállítása, később ez, illetve az ezt követő termékek előállítására alapították a debreceni Biogal gyárat 1952-ben. Szabadalmakkal már nem védett ún. generikus gyógyszerek gyártását a Gyógyszeripari Kutatóintézetrel közösen fejlesztettünk. Ilyenek

Reklámok a „hőskorból”

Részvény 1926-ból

voltak a kemoterápiás hatású Superseptyl, a vércukorszint-csökkentő Bucarban, a gyomor-fekély elleni Pepulsan stb. A kis beruházások miatt a termelés növekedése rablógazdálkodás-szerűen folyt és ez a biztonság csökkenéséhez vezetett. A balesetek száma nőtt. Az 1960-as években a rekonstrukció már elkerülhetetlen volt és ebben az időben két ütemben el is kezdődött, mely során nagy fejlődés indult meg. Az üzemcsarnokok, amelyek ebben az időben jelentek meg, már többszintesek voltak. A rektorméreték a 250-1250 l-ről 1000-5000 l-re nőttek. Vertikális szerelés, korszerűbb anyagmozgatás, tartálypark-adagoló rendszer, termo- és szellőző-ventilátor rendszer mellett az infrastruktúra is változott. A régi saját kazán-rendszerű gőzszolgáltatást felváltotta az Újpesti Erőműtől vásárolt, gőzön alapuló távgőzszolgáltat. Új közömbösítővel ellátott csatorna-rendszer, új telefonközpontot, vízrecirkulációs hűtőtornyot, transzformátorházakat stb. létesítettek. 1970-ben a gazdaságtalan Nagytétényi Bányagyutacsgyárat a vállalathoz csatolták. Ennek profilja, az ipari gyutacsgyártás egyre csökkent, végül a 80-as évek végére teljesen meg is szűnt. Az új helyzetben a termelés mennyiségi növekedése volt a cél. A már működő fermentációs termelés mellett az ebben az időben újra induló növényvédőszer-gyártás is ezt elégítette ki. A mennyiségi szemléletet az évi 4000 tonna gombaölő növényvédő szer, a Fundazol jól mutatja. Ez a Szovjet-Magyar Agrokémiai Szerződés egyik fontos tétele volt. A felfutó mennyiségi termelés a vállalat szempontjából nagyon fontos volt, mert ez az árbevételt nagy mértékben növelte. A vállalat eredményes munkájához a sikeres kutatás is hozzájárult. 1960 és 1970 között számos eredeti gyógyszer-hatóanyag született. Ezek a következők: a görcsoldó hatású Nospa, mely később a szovjet exportban jelentett nagy bevételt, az antianginás hatású szívgyógyszer: a Sensit, a Parkinson-kór elleni Jumex, melyet 1989-ben az USA-ban is törzskönyveztek, a köhögéscsillapító Libexin, a Gyógyszeripari Kutatóintézettel közösen kifejlesztett, tumor ellenes Elobromol, a

fájdalomcsillapító Probon, és nem utolsósorban a csontritkulásra ható Osteochin, melyet több országban, legelőször 1988-ban Japánban törzskönyveztek. Meg kell említeni a 70-es években elindított ciklodextrin-témát, melynek magas szintű művelése a 80-as évek végéig folyt a vállalatnál, és a napjainknak is a siker termékcsaládját, a prosztaglandin-családot, melynek több tagját és közti termékeit nagyon bonyolult szintézis-lépésekkel állítják elő. Az utóbbi téma mind tudományos, mind üzleti szempontból sok nemzetközi együttműködést és sikert jelentett. A termékszerkezet változatosságára utalt a különböző gépipari termékek fejlesztése és gyártása. A csomagológépek (pl. a tejsomagoló gép), a fluid-száritók, a reakciók gyorsítására szolgáló gyors reaktorok mellett a termelési folyamatok kézben tartására és irányítására szolgáló ún. Chemiflex-rendszer emelhető ki. A fejlődést, mely növekvő árbevételben és nyereségben nyilvánult meg, követte — illetve természetesen vele járt — a szellemi munkák elismerése is. Ez a legjobban a vállalati Kossuth- és Állami Díjasokkal mutatható ki. A kimagasló tevékenységért a következők kaptak kitüntetést:

Kolonits János	Kossuth-díj arany fok., 1950
	Kossuth-díj ezüst fok., 1953
Dr. Gerecs Árpád	Kossuth-díj arany fok., 1950
Dr. Földi Zoltán	Kossuth-díj ezüst fok., 1952
Dr. König Rezső	Kossuth-díj II. fokozat, 1955
Pánczél Sándor	Kossuth-díj II. fokozat, 1958
Mezey Barna	Kossuth-díj I. fokozat, 1961
Dr. Mészáros Zoltán	Állami Díj I. fokozat, 1970
Dr. Szentmiklósi Péter	Állami Díj I. fokozat, 1970

A 80-as években a világbanki hitellel folytatódott a rekonstrukció, de már nem változtatta meg alapvetően a vállalat profilját. A Miskolc melletti Csanyik-völgyben kialakított modern injekciós-üzem jelentősen korszerűsítette a gyógyszerkikészítést ugyan, de a vállalat vezetőiben felmerült már a hosszú távú fejlődést szolgáló, jelentős tőkebevonással járó privatizáció

fontossága. Ehhez hozzájárult az, hogy a 80-as évek végére az ún. szocialista piac, mely a vállalat egyik fő talpköve volt, összeomlott, és ez többek között likviditási gondokat jelentett.

A privatizálástól napjainkig (1990-)

Az 1988. évi VI. törvény lehetővé tette Magyarországon, hogy az eddig állami formában működő gazdasági szervek társasági formában működjenek. A vállalat olyan állami vállalat volt, mely az 1948. évi államosítást követve nem vesztette el részvénytársasági jellegét. A vállalat vezetősége 1989 őszén kezdeményezte az állami státusz megszüntetését. A minisztériumokkal történő megállapodás értelmében a vállalat többségi tulajdonának privatizálását két éven belül kellett végrehajtani. Olyan befektetőre volt szükség, amely a gyógyszergyártás területén nagy tapasztalatokkal rendelkezik, jól kiépített piaci hálózata van, igényt tart a kutatási tevékenységre, nagyrészt meg kívánja tartani a vállalat hagyományos tevékenységi körét és minél kisebb létszámleépítést kíván végrehajtani. A szempontok között fontos volt még, hogy a partner lehetőleg európai legyen. Ez a távlati egységes európai piac miatt volt fontos. Több cég közül végül az 1990-ben létrehozott Állami Vagyonügynökség a francia Sanofi cég mellett döntött. 1991. február 22-én a Sanofi 40%-os részesedést vásárolt meg, és további 11%-ra opciós szerződést kötött. A Sanofi Franciaország legnagyobb vállalatának, a kőolaj-kitermelő és -feldolgozó Elf Aquitaine cég leányvállalata, amely az 1973. évi olajválság után jött létre. Ma elsősorban a gyógyszeriparban érdekelt. Az 1991. március 18-i első közgyűlésen 5 fős igazgatóságot választottak. A Sanofival való szövetség pozitív hatást jelentett a vállalat jövedelmezőségére, profitnövekedés jelentkezett a szovjet piac összeomlása ellenére, jött a készpénz-beáramlás, az adósságokat vissza tudtuk fizetni és megszabadultunk a nyomasztó kamatterhektől. A külföldi részesedés adókedvezményrel is járt. A privatizáció révén a vállalat hatékonyságának

növekedése mellett több területen, pl. a belföldi marketingnél, a 40 évig szünetelt orvoslátogatói hálózatnál, a kutatás-fejlesztés területén, a környezetvédelemlél, az információnál és a gyártástechnológia különböző területein megindult a racionális fejlődés. Ma a Sanofi tulajdonhányada a 98%-ot meghaladja. 1999. május 19-én a Sanofi fúzióba lépett a francia Synthelaboval, és így létrejött a 2. legnagyobb francia, a 6. európai, illetve a 19. gyógyszergyár a világon. Az így létrejött multinacionális cégnek tagja a vállalat, és ennek keretében töretlenül fejlődik.

A vállalat vezetői:

Dr. Wolf Emil	1910-1941, 1945-1947
Dr. Földi Zoltán	1941-1945
Dr. König Rezső	1947
Dr. Lányi Kálmán	1948
Somfai Zoltán	1948-1951
Kőszegi Gyula	1951-1952
Vályi Péter	1952-1953
Darvas József	1953-1971
Mezey Barna	1971-1981
Bihari István	1982-1992
György Miklós	1993-1997
Philippe Besse	1997-

Irodalom:

1. Újpest. Írások a település történetéből. (Újpesti Helytörténeti Alapítvány, 1993.)
2. Mráz-Hevér-Feuer-Torzsa: A CHINOIN gyár története (Alföldi Nyomda, 1964.)
3. Sipos Antalné-Beneze Géza- Bikki István-Korbonits Dezső: Egy mindig megújuló vállalat: A CHINOIN története (1910-1995) (Globál Reklámiroda, 1996.)
4. CHINOIN ANNO (Panno-2000, 1995.)
5. Lányi Gy.: A CHINOIN története a műszaki színvonal tükrében (1910-1995) (kézirat)

Fejes Antal*

Szemelvények Újpest történetéből

Újpest közigazgatásának története 1840-1910 között

A község 1840-ben kiadott alapítólevelének záradéka kötelezte a megtelepedőket arra, hogy „az Uraság által minden hit, vallás és nemzeti különbsége nélkül előterjesztett házzal bíró három lakos közül választani: 1-ör Egy bírót, 2-or Egy pénztárnokot, ki egyszersmind tanácsbéli hivatalt visel és 3-or Három Tanácsbelit.”

A fenti rendelkezések értelmében az uradalmi ispán összehívta az évi árendadíjat fizető telepeseket, hogy 1840. április 5-én létrehozzák a „gyarmat” első községi szervezetét. A gróf ajánlására a megyeri ispán Löwy Izsákot javasolta bírónak, kinek jelölését az egybegyültek nagy szótöbbséggel támogatták. Ugyanekkor Neuschloss Bernátot pénztárnokká és esküdtté, Holló Mihályt pedig jegyzővé választották.

Az Alapítólevél záradékában kijelölt öt tanácsnoki helyből csak egyet töltöttek be, és a település újdonsült vezetése „megfontolván azt, hogy a község a bírák fizetésével még most tetemesen elerőtlenítették, ez évre fizetés nélkül szolgálatjokat ajánlották, mely dicséretes ajánlat a község lakosaitól köszönettel fogadtatott.”

Szintén az anyagiak hiányára vezethető vissza az, hogy elmaradt a községháza felépítése is, ezért a községi tanács első üléseit a Löwy család otthonában tartották.

1841-ben már bővült a tanács létszáma, mivel tanácsbeliként Farkas István is a vezetőségbe került. Az időközben lemondott Holló Mihályt és Neuschloss Bernátot Verny Mihály és Mildenerger Márton követte a jegyzői és a pénztárnoki helyeken, majd a posztjáról súlyos anyagi csődje miatt távozott Löwy Izsákot —

ideiglenes jelleggel — Mildenerger Márton váltotta fel a bírói székben. Bírónak az 1842-es közgyűlésen Farkas Istvánt választották meg, aki egészen 1845-ig töltötte be ezt a tiszteletet.

1845-től Farkas sem vállalta tovább a bíróságot, ezért utódjául a január 9-i tisztújításon Markovics Jánost jelölték ki. Kinevezésének ideiglenességét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy Farkas Istvánt sikerült meggyőzni arról, hogy térjen vissza hivatalába.

Ugyancsak az 1845-ös év eseménye volt az, hogy a „gyarmat” közgyűlése határozatot hozott arról, hogy a megnövekedett létszámú községi előljáróság végre méltó elhelyezést nyerjen. E célból a Fő (a mai Árpád úton) egy telket vásároltak, melyen felépítették Újpest első községházát, ami egészen 1865-ig ezen a helyen működött.

Ebben az időszakban keletkezett, és egy 1845-ös keltezésű ügyiraton bukkant fel először Újpest jelképe, a horgonynak az első képi megjelenése a kisközség pecsétjén. A címet, melynek ábrázolása lényegében azonos volt a maival (vörös alapon kétágú horgony egy láncszemmel), a következő felirat szegélyezte: ÚJ PESTI KÖZSÉG PETSÉTJE 1840. Valószínű, hogy az 1840-es évszám az Alapítólevél kiadásának évére utal, mivel feltételezhető, hogy a pecsét készítése az 1843 és 45 közötti évekre esett.

1847 őszén Farkas végleg elhagyta Újpestet, ezért a rendkívüli tisztújító közgyűlésen Káplán Ferencet választották bírónak, aki azonban 1848 januárjában benyújtotta lemondását, maga helyett ajánlva az egyszer már rövid ideig bíróként működött Markovics Jánost. A szabadságharc bukása után, 1849 őszén került a főbírói székbe

*A szerző az ELTE levéltár-szakos hallgatója, helytörténeti kutató.

Martinovics Lukács, aki 1850 végéig vezette a község életét.

Időközben létrehozták a „végrehajtó biztos” intézményét, és 1852-től Seligmann Mórt kinevezték hatósági orvossá, és e tevékenysége fejében részleges adókedvezményt élvezett. Ebben az évben — megyei utasításra — megbízták Morigia Vincét, Wolfner Lajost és Lőrök Mihályt a marhaállomány hetenkénti megvizsgálásával, és az év végi tanácsülésen határozatot hoztak arról, „miszerint a községnek több és nagyszerű ügyei lennének elintézendők, s arra nézve hites ügyvéd szükségeltetnék... Végeztetett: tekintve a község t.c. Kecskés Edward hites ügyvédnek, mint káposztásmegyeri közbirtokosnak hely és viszonybéli ösmeretét, őt a község ügyviselőjévé ezennel elválasztá.”

1853-ban a járási közigazgatási főszolgabíró szállásmesternek nevezte ki Balázs Sándort, akinek a feladata a cs. kir. hadsereg katonáinak beszállásolása lett Újpest házaiba.

Az 1860-as évek közepén a már 4.000-es lélekszámot is meghaladó község előljárósága joggal igényelte egy nagyobb, működőképesebb szervezet léterhozását. Elsőként még 1865-ben egy új községházat építettek, amely hat hivatali helyiséggel és az alagsori fogdával már egy kisebb város igényeit is kielégíthette. Következő lépésként a község feliratot intézett a váci járás főszolgabírájához az ügyben, hogy az 1848. évi XXIII. törvénycikk értelmében az újpesti községi tanács esküdteinek számát 13-ról 24-re emelhesse, és a község vagyoni helyzetének megfelelően a legnagyobb adózókat ugyanazok a választói jogok illessék meg, mint a kisvárosok lakóit. Kis Miklós megyei főszolgabíró méltányolta a kérvényt, és elrendelte, hogy 1868. január 25-én tisztújító közgyűlést tartsanak, amely „... a nagy számban egybegyűlt választók jelenlétében a legszebb rendben végrehajtatván, a majdnem kivétel nélkül megválasztott községi előljárók a hivatalos esküt azonnal le is tették.”

Az új előljáróság eskütételével Újpest község

nagyközséggé alakult át 1868 januárjában. A nagyközség első bírójául elsöprő többséggel Panek Lőrincet választották meg.

A nagyközség várossá — igaz akkor még csak mezővárossá — nyilvánításának terve elsőként 1873-ban fogalmazódott meg, mivel addigra a vezetőség teendői olyannyira megsaporodtak, hogy azok elvégzésére csak a városi szervezet lett volna megfelelő. A kérdés ugyan hamar lekerült a napirendről, de a gondok részleges orvoslását úgy próbálták megoldani, hogy szabályozták a félfogadási időket. Ennek ellenére pl. az 1873-ban beadott 7.700 ügyből csak 6.970-et intéztek el időre, és a következő 1874-es évre 730 ügy áthúzódott „hátralékként”.

Talán éppen ez a lassú ügymenet vezetett el oda, hogy 1874. március 7-én kitört a későbbiekben „újpesti lázadás”-ként emlegetett eseménysorozat. Történt ugyanis, hogy Imre Mihály hentesmestert adóelmaradása miatt felkereste a községi adóvégrehajtó, aki lefoglalta Imre bútorait, pedig az a tartozás felét már készpénzben kifizette. A hentesmester ellenszegült, mire a végrehajtó a pandúrokkal elfogatta, és Weltz Károly bíró elé vitette, aki Imre Mihályt hatóság elleni erőszak vádjával egy órai elzárásra ítélte. A büntetés idejének letelte után a szolgálatos pandúr lement a fogdába, ahol Imrét a saját nadrágszíjára felakasztva találta. A dr. Seligmann által vezetett hivatalos halottszemle lezajlása után a tetemet elszállították a halottasházba. Azonban Újpesten futótűzként terjedt el a híre annak, hogy Imre Mihályt a pandúrok verték agyon, és tettük leplezéseként akasztották fel az ablakrácsra. Az amúgy is paprikás hangulatot tovább szította a Neues Pester Journal c. lap, amely a hivatalos állásponttal szemben nyíltan hangoztatta a gyilkosság tényét.

Március 8-án, Imre Mihály temetése napján már valóságos lincshangulat uralkodott Újpesten. A temetésre igyekvő tömeg beverte a községháza ablakait, de ekkor ennél komolyabb összetűzés nem történt. Annál inkább a temetés után, amikor

a felbőszített tömeg lerohanta a községházát. Az ott tartózkodók a szomszédos házak udvarain át menekültek, és Forster csendbiztos a Rákospalota-Újpest vasútállomás táviróján keresztül katonai segítséget kért az alispántól. Az előljárásság alkalmazottai sikeresen elrejtöztek, nem úgy mint az a két pandúr, akiket a községháza épületébe szorítottak be, és életüket csak a rohamléptekkel megérkező katonaságnak köszönhették, de egyikük így is elvesztette a fél szeme világát.

Az „újpesti lázadás” elfojtása után egyre erősödtek azok a hangok, amelyek Weltz bíró távozását követelték. A hivatalos körök hozzá nem értéssel és tapintatlansággal vádolták, míg az újpesti közvélemény a bíró zálogosi foglalkozását nem tartotta összeegyeztethetőnek közéleti pozíciójával.

Az elégedetlenség növekedése arra készítette Weltzet, hogy 1874. július 27-én a következő választásig átadja bírói székét Horváth Ferencnek, akit ebben a státusában az 1876-os választás után is megtarottak egészen 1881-ben bekövetkezett haláláig.

1886-ban felmerült Újpestnek a fővároshoz való csatolásának terve, de ezt mind a főváros, mind a vármegye, mind a helyi képviselőtestület kereken elutasította.

Az újpesti közigazgatás történetében a gyökeres változások 1889-ben kezdődtek, amikor bírónak választották a pannonhalmi főapátság korábbi főerdészét, Tanos Pált. Az új bíró nagy energiával látott hozzá a közigazgatás átszervezéséhez, aminek egyik sarkalatos pontja volt az oda nem illő személyek eltávolítása. Természetesen ez az érintetteknek egyáltalán nem tetszett, és Boskovitz Lajos vezetésével egy 11 pontból álló „vádiratot” küldtek fel a vármegyének, ami Tanos „bűneit” részletezte.

A hosszas áskálódás megtette a magáét, mivel 1891-ben megbuktatták a választáson, de 1892-ben ismét ő lett Újpest bírójának. 1896-ban megvált hivatalától, és a frissen létrehozott anyakönyvi

hivatal vezetését vette át.

1896-ban megalakult a közjegyzőség dr. Plihál Viktor közjegyzővel az élen, majd 1899-ben az alispán leiratban tudatta a községgel az újpesti járásbírói felállítását, amely 1900. január 1-jén kezdte meg tevékenységét.

Az 1874-es lázadás során szinte földig rombolt községházát rövid idő alatt újjáépítették, de az az 1890-es évek végén közel 30.000-es lakosságú Újpest számára immár szűknek bizonyult. A felmerülő problémák orvoslására három megoldási javaslat született, úgymint a./ a régi épület további bővítése, b./ a régi épület helyén új községháza építése és c./ új helyen nagyobb, reprezentatívabb községháza emelése.

Végül, hosszú viták után a harmadik változat győzedelmeskedett, és a nagyközség gr. Károlyi Sándortól megkapta az építkezéshez szükséges telket az István út és az István tér közötti területen.

Az 1898-ban meghirdetett pályázatra 65 pályamű érkezett, melyek közül Böhm Henrik és Hégedüs Ármin „Évszázados múlt után” c. pályamunkája lett a győztes. Ekkor már a két sikeres építész keze munkáját dicsérte Újpesten a Zsinagóga, a Szülőotthon és a Vágóhid főépülete, valamint Budapesten a Gellért-szálló és gyógyfürdő.

Az új községháza kivitelezését — amelyet már előrelátóan Városházának neveztek — Schreiber Gyula építőmester irányította, aki vállalta, hogy 14 hónap alatt befejezi az építkezést. A munkálatokat 1899 nyarán kezdték, és az épület ünnepélyes átadását 1900. augusztus 26-án tartották.

Az eklektikus stílusú Városháza hatalmas méretével és dús díszítésével a helyi polgárság és iparosréteg erejét és gazdagságát volt hivatva demonstrálni. A Városháza azonban nem csak stílusában, hanem — igaz kezdetben — feladatkörében is igencsak eklektikus volt, mivel alagsorában a hagyományoknak megfelelően fogda volt, földszintjén egészen 1920-ig üzletek

működtek, sőt 1905-ig az újpesti tűzoltóság is itt állomásozott.

1901-től 1908-ig szintén a Városháza épületében dolgozott a járásbíróház, ami csak a ma is álló épület elkészülte után költözött ki. Ezután a Városháza beosztása a következőképp festett: az alagsorban továbbra is fogda működött, a földszinten volt a telekkönyv-hivatal, és az első emeleten helyezkedtek el az irodák és a 160 személyes díszterem, amely már az elkészülte óta tanácsteremként funkcionál.

A századforduló körüli években egyre erősödtek azok a hangok, amelyek Újpest önálló várossá válását szorgalmazták. 1906-ban 1.173 adófizető polgár beadványt intézett az előjárósághoz, melyben igazolták, hogy ők mint a település legnagyobb adófizetői (virilisei), hajlandók viselni az átalakulás költségeit.

A beadvány hatására a képviselőtestület 1906. szeptember 19-én ismét foglalkozott a kérdéssel, és rövid vita után elfogadta a javaslatot. Ezután szavazással meghatározták az új városi tisztségek létesítését, és azok megfelelő díjazását is.

Pest megye rendes bizottsági közgyűlése 1906. november 27-én jóváhagyta Újpest kérelmét, és felterjesztette azt gr. Andrássy Gyula belügyminiszterhez, aki mintegy fél év halogatás után, 1907. május 29-én az 1886. évi XXII. törvénycikk 150. és 151. szakaszai alapján engedélyezte a nagyközség rendezett tanácsú várossá való alakulását.

1907. június 18-án a megyei alispán rendelkezésére megkezdtek a virilisjegyzék összeállítását, amelyet a felterjesztés után az alispán augusztus 8-án jóváhagyott. Eközben elkészült a választásra jogosultak névjegyzéke is, amit július 6. és 10. között közszemlére tettek ki a Városházán.

Az 1886. évi XXII. törvénycikk 32. paragrafusára alapján a város képviselőinek számát 200 főben állapították meg, akik közül százan virilis jogon, további százan pedig

választás útján kerültek be a testületbe. A képviselőtestet megválasztása 1907. augusztus 12-én zajlott.

Mindezen hivatalos procedúrák lezajlása után, 1907. augusztus 14-ére a Pest megyei alispán összehívta Újpest város alakuló közgyűlését, melyen a nagyközség utolsó bíróját, dr. Ugró Gyulát megválasztották a város első polgármesteréül.

Ugyanekkor megalkották a város hivatalos címerét és pecsétjét is. A törzskönyvi bizottság a város címerét a következő formában határozta meg: álló, csücskös talpú pajzs vörös mezővel, a vörös mezőben lebegő arany kétágú horgonnyal, s azon egy láncszemmel. A pajzs tetején ötágú, szintén arany színű korona. A város új pecsétjére is ez a címer került, aminek körirata a következőképpen hangzott: „Pest Pilis Solt Kiskun vármegye Újpest r.t. város 1907”.

Az ún. „szervezési szabályrendeletben” előírt állandó szakbizottságokat 1907. augusztus 26-án szervezték meg. Ekkor hozták létre a 1. jogügyi, 2. pénzügyi, 3. gazdasági, 4. építési és szabályozási, 5. közegészségügyi, 6. iparos tanonciskolai, 7. tűzrendészeti és 8. óvodafelügyeleti bizottságokat. Együttal szabályozták a köztisztviselők fizetését is, akiknek számát a szabályrendelet 77 főben határozta meg.

1909-ben a feladatok gyarapodása miatt a közigazgatás területén nagyobb átalakítást hajtottak végre, és a négy tanácsú ügyosztályt (közigazgatási, gazdasági, adó- és pénzügyi, főjegyzői) kiegészítették az újonnan szervezett elnöki ügyosztállyal. Ezenkívül létrehozták a számvevőséget, az árvaszéket, a városi tisztiorvosi hivatalt, a főügyészséget, és a városi tanács közvetlen alárendeltségébe utalták a városi pénztárt, az iktatóhivatalt, a kiadóhivatalt és a városgazdát. Az átszervezés hatására a köztisztviselői kar száma 130-ra emelkedett, ami maga után vonta az ügyforgalom növekedését is.

Újpest közrendvédelme 1845-1945 között

Az alapítás után öt esztendővel, 1845-ben a lakosság számának gyors növekedése miatt a községi bíró már nem volt képes a közrend hatékony fenntartására. Ezért — az akkori szóhasználatot idézve — a „közcsend és bátorság” fenntartására létrehozták a csendbiztosi hivatalt. Újpest első csendbiztosa Herits József lett, akiről azonban hamar kiderült, hogy hajlamos az önkényes eljárásra. Herits leváltása után, 1846. május 6-án Rósa Pétert választották csendbiztossá, aki szolgálata ellentételezéseként teljes adómentességet élvezett.

Két évtized múlva, az 1860-as évek végén a nagyarányú bevándorlás miatt a község lakossága úgy felduzzadt, hogy az egy szem csendbiztos az összes felmerülő problémával már nem tudott foglalkozni, ezért a község vezetése kérelmezte a járási csendbiztos kirendelését. 1869. február 22-től a járási csendbiztos munkájának segítésére két pandúrt vezényeltek Újpestre.

1871-ben ismét fejlesztették a hivatalt, hiszen ekkor határozták el 8 rendes fizetésű poroszló alkalmazását, akiknek felfegyverzését a vármegye anyagilag támogatta.

Három évvel később 1874-ben tört ki az előző fejezetben már részletesen ismertetett „újpesti lázadás”, amely megmutatta, hogy a helyi rendvédelem jókora hiányosságokkal küszködik. A váci járási főszolgabíró rendeltére a csendbiztosi hivatalt megszüntették, és helyére létrehozták a rendőrbiztosságot, melyet „önmegadóztatásból” szerveztek meg, és a rendőrbiztosi feladatokat a kisbírók (szolgálták) látták el.

A rendőrbiztosság működése idején leplezték le egy pénzhamisító társaságot, személy szerint egy péket és egy cipészt, akik az ezüst hatkrajcárost próbálták meg „házilag elő-

állítani”. Ez az eset a helyi annalesekbe mint „az újpesti hamis hatos” néven vonult be.

Az 1880-as évek végére a Budapesti Államrendőrség nagyjából kiszorította a bűnözőket a főváros területéről, akik ezért lassan áttelepültek a Budapest környéki agglomeráció településeire, így Újpestre is. Ezért szükségessé vált a Budapesti Államrendőrség hatáskörének kiterjesztése.

Ennek az igénynek tett eleget az 1889. évi XLVI. törvénycikk, valamint a 17737/899-es belügyminisztériumi rendelet, melynek alapján 1890. január 1-én létrejött az önálló újpesti kerületi rendőrkapitányság. A Rákospalotára és Pestújhelyre is kiterjedő hatáskörrel rendelkező kapitányság első vezetője dr. Farkas Lajos lett.

A rendőrkapitány közvetlen alárendeltségében egy fogalmazó, segédfogalmazó, irodatiszt és írnok szolgált. A 31 fős őrszemélyzetet amely egy őrmesterből, egy ellenőrből, valamint 24 gyalogos és négy lovasrendőrből állt, Palágyi Kálmán rendőrfelügyelő irányította. A személyzethez tartozott még négy detektív és egy kézbesítőrendőr is. Az alakuló kapitányság kezdő járandóságként 2.129 Ft-ot kapott a belügyminisztériumtól. A nagyközség területén négy helyen őrszemet, azaz ún. posztosrendőrt állítottak.

Újpest várossá alakulása után, 1908-ban a legénységi állományt tíz lovasrendőrrel gyarapították, és az őrszobák számát egyről háromra növelték, hogy a város egyszerűbben áttekinthető legyen.

Az újpesti rendőrkapitányok a következő személyek voltak az 1890-től 1945-ig terjedő időszakban:

dr. Farkas Lajos, Ambrus Kamil, Kolozsváry Gyula, Szirmay Andor, Saly Károly, Sajó Sándor, Miskolczi László, Török Miklós, Egri Péter Pál, dr. Bartha Endre, dr. Tóth Gyula.

Tűz- és árvízvédelem Újpesten 1849-1949 között

Újpest történetének első tűzdelmi rendeletét Martinovics Lukács bíróságának idejében ismerjük. Ekkor, 1849. november 28-án, szintén hivatali idejének első napján felhívással fordult a község lakosai felé. Felhívásával javasolta, hogy az addigi tűzkárokból okulva minden háztulajdonos 6 Ft adóval és egyéb adományokkal járuljon hozzá tűzoltószerek vásárlásához. Martinovics felhívására 569 Ft és 42 krajcár gyűlt össze Steighoffer Jakab esküdt pénztárában. Az összegyűjtött pénzből egy fecskendőt és 12 darab vödört vásároltak, továbbá a Neuschloss fafeldolgozó vállalat több létrát adományozott a községnek. Ebben az időszakban állandó tűzoltóságot még nem szerveztek, ezért tűzvész esetén az egész lakosságot riadóztatták.

A jelentős fordulat 1870. október 4-én állt be, amikor Schober Károly parancsnoksága alatt megalakult az első szervezett újpesti tűzoltóság, Önkéntes Tűzoltó Testület néven. Az egyesület elnökéül Simon Jánost választották meg. Az újpesti tűzoltók 1873-ban egy új fecskendőt vásároltak, majd pedig 1875-ben díszzászlót kaptak a nagyközség hölgyeitől.

A szervezett tűzoltóság első, s talán legnagyobb próbatételét nem is az örök ellenség a tűz, hanem az 1876-os dunai árvíz okozta. Az árvíz alkalmával a legmagasabb vízállást 1876. február 25-én mérték, ekkor a víz állása este 9 órakor 25 láb volt. Az árvíz időtartama alatt, február 24-től április 19-ig 17 önkéntes tűzoltó állt állandó készenlétben. Hivatalos becslések szerint 122.580 Ft kár keletkezett az épületekben és az ingóságokban.

1878-ban a község képviselőtestülete túl drágának találva a tűzoltás eddigi formáját, megalkotta az 1878/21. számú rendeletét, amelyben kötelezték az elpusztult, ámde biztosított ingatlanok tulajdonosait, hogy a tűzoltás költségeit a saját zsebükből fizessék ki a községnek.

1879-ben újabb rendelet született arról, hogy azon túl a tűzoltóság állandó éjjel-nappali ügyeletet tartson, mivel rendkívül nehéz volt összeszedni az oltáshoz szükséges személyzetet egy-egy eset alkalmával. Megjegyzendő, hogy az eredményes munkát az is hátráltatta, hogy a tűzoltó egyesületnek nem voltak saját lovai, így éjszakai tüzek esetén a községi szemeteslovakat vették kölcsön, nappal pedig az éppen arra haladó fuvarosok lovait egyszerűen elrekvirálták. A korabeli sajtótudósítások szerint Újpest a „tűz városa” volt, mivel igen sok lakó- és gyáregület fából épült, továbbá az Újpesten űzött iparágak (fa-, textil- és vegyipar) rendkívüli veszélyforrást jelentettek.

Schober Károly leköszönése után 1905. június 26-án megalakult a hivatásos tűzoltóság Jónák Gyula őrsparancsnokkal az élen. A személyzetet négy hivatásos tűzoltó és 16 beosztott községi szolgálk alkotta. Az újpesti tűzoltók 1906-ban kapták meg az első pár lovukat, majd 1908-ban és 1909-ben még egy-egy pár lovat kaptak. 1914 és 1918 között, a világháborús lóhiány miatt csak egy pár lóval mehettek tüzet oltani.

1907-ben a személyzetet tíz újabb tűzoltóval bővítették, s egyben megszüntették a beosztott községi szolgálk intézményét.

1908-tól Csepreghy Pál lett Újpest tűzoltóparancsnoka, aki munkatársával, Jónák Gyulával együtt tevékenykedett eredményesen. Csepreghy Pál 1857-ben, Ipolyszalkán született, majd pesten faipari technológiát tanult. Asztalosként bejárta Ausztriát, Német- és Olaszországot. 1878-ban költözött Újpestre, ahol azonnal belépett az Önkéntes Tűzoltó Testületbe. Mivel még Kolozsvárott tűzoltótiszti iskolát végzett, természetes, hogy a hivatásos tűzoltóság létrehozásakor elsőként őra gondoltak, amikor a testület élére parancsnokot kerestek. 1923-tól 1931-es nyugdíjba vonulásáig a tűzoltó-főparancsnoki tisztséget töltötte be. A még nyugdíjazása után is aktív társadalmi életet élő Csepereghyt 1943-ban, 83 éves korában érte utol a halál.

1911-ben a hivatásos állomány létszáma elérte a 30 főt, így már meg lehetett oldani a váltott személyzetű készenléti szolgálatot. Az újpesti tűzoltóság az évek folyamán a következő gépekhez jutott: 1905-ben egy mozdonyfecskendőt, egy vészvonatot és egy lajtót, 1906-ban egy benzinmotoros fecskendőt, 1908-ban egy szerkocsit és egy tolólétrát, 1912-ben pedig még egy vészvonatot kaptak.

Az I. világháború harcaiban a 23 újpesti tűzoltó közül 18 vett részt, és közülük négyen estek el a különböző frontszakaszokon. Az újpesti tűzoltóság I. világháborús hősei a következők voltak: Agárdi János, Börczi Géza, Jakubek János és Pásztor György.

A háború okozta megpróbáltatások és a gazdasági válság miatt a helyi tűzoltóság fejlesztése kissé vontatottan haladt, de mindenképpen a haladás jelének kell tekintenünk azt, hogy 1929-ben az újpesti tűzvédelem egy új, korszerű eszközzel, a benzinmotoros fecskendővel erősödött.

Csepreghy nyugállományba vonulása után, 1932-től 1934-ig a tűzoltófőparancsnoki tisztelet Lebstück Mária unokája, Jónák József töltötte be.

Az újpesti Tűzoltóság egyik legégetőbb problémája, a végleges „otthon” megteremtésére sokáig nem született kielégítő megoldás. A szinte az egész várost végigvándorló testület — melynek 1900 és 1907 között a Városháza is otthont adott — 1942-ben költözhetett be a Szent László téren álló épületbe. A korszak modernista építészeti felfogását tükröző tűzoltólaktanyát (vagy akkori szóhasználattal élve a „Tűzörséget”) idősebb Janáki István tervezte.

A kétemeletes, nyeregtetővel fedett parancsnoki épülethez kapcsolódó tízállásos szertár (emeletén a legénységi hálókörletekkel), valamint a manapság leginkább csak tömlőszárításra, de akkoriban még a helyi tüzek figyelésére használt tűztorony hatásos egységet alkot, melyet tovább hangsúlyoz az épület nyerstégla burkolata. A laktanya egészének némi

romantikus hatást kölcsönöznek az olyan, középkorra jellemző részletek, mint például az ablakok kökerete, a félköríves árkádsor, a parancsnoki épület ferde támpillérei, továbbá a konzolos alátámasztású zárt erkély.

A 40-es évek elejétől kezdve tehát innen indulhattak bevetésre az újpesti tűzoltók, akiknek az idő, s persze a II. világháború előrehaladtával egyre több feladatuk lett. Újpest, mint Magyarország második legnagyobb ipari városa, számos bombatámadást kapott az 1944-es évben, amelyek közül a Wolfner-börgyárat és az Enyvygyárat ért támadások voltak a legsúlyosabbak. E két bombázás során olyan súlyos tűzvész keletkezett, amit a tűzoltók nem tudtak eloltani, és mindkét üzem szinte teljesen megsemmisült. Természetesen a környező települések (Rákospalota és Pestújhely) elleni támadások után is az újpesti tűzoltók vonultak ki a károk elhárítására.

A világháború után az első nagyobb problémát az 1945. februári jéges árvíz okozta, majd ennek elvonulása után megkezdődtek a helyreállítási munkálatok.

Az önálló újpesti Tűzoltóság 1949. december 31-i hatállyal, Nagy-Budapest létrehozásával szűnt meg, s alakult át Budapest IV.-XV. ker. Tűzoltósággá.

Az újpesti közvilágítás létrehozása

1870

Újpesten a közvilágítás 1871-ig egyáltalán nem létezett. Naplemente után legfeljebb a hold világított, de ha felhős volt az ég, „egyiptomi sötétség” lepte el a települést.

1870. február 24-én a vármegye bizottmányi ülésén Bellágh Imre központi szolgabíró bejelentette, hogy a község szerződést kötött egy osztrák légszeszgyártó társulat pesti igazgatóságával. A szerződésben — tervként — a váci országút, a rákospalotai főút és részben a József utca megvilágítása szerepelt. Ezenkívül elhatározták 32 darab petróleumlámpa beszerzését

is, amelyeket a legszükségesebb helyeken fel is állítottak 1871. augusztus 15-ig. A lámpákat szakaszosan üzemeltették, a világítási szezon minden évben október 15-én indult, és tartott a következő év április 15. napjáig.

A légszeszvilágítás kiépülése nagyon lassan haladt, és csak 1872. december 27-ére készültek el véglegesen. Azonban hamar kiderült, hogy nagyobb szükség van a közvilágításra, és ezért 1874-ben kiterjesztették a légszeszvilágítást a Fő utcára (a mai Árpád útra) és a József utcára az István térig.

1876-ban időszakosan szünetelt a világítás, mivel azt a légszesz társulat leállította a község tartozásai miatt.

1878-ban a petróleumlámpák száma újabb hússzal szaporodott, de a község növekvő igényeinek kielégítésére már ez sem volt elég.

1885-ben kiterjesztették a légszeszvilágítást az István utca és a Lőrinc utca kereszteződéséig, valamint a Váci út végéig, sőt még a piactérre is került egy 3 ágú világítóoszlop.

Először 1890-ben merült fel az a gondolat, hogy a légszeszvilágítás helyett villamosítani kellene Újpesten. Ekkor azonban még az osztrák cég álláspontja győzött, akik vállalták, hogy 1892-től kezdve május 1-től augusztus 15-ig világítanak légszesszel, augusztus 15-től május 1-ig petróleummal, és a petróleumlámpák számát még százzal növelik.

Mindezek ellenére a villanyvilágításra való áttérés híveinek egyre nagyobb volt a tábor, és talán ennek a növekvő támogatottságnak volt köszönhető az, hogy Székely György budapesti lakos 1895. január 3-án engedély kért az újpesti elektromos hálózat megtervezésére és kivitelezésére.

Székely egy évre kapta a koncessziót, de az év leteltével sem tudott semmilyen konkrétumot felmutatni, így a villamosítás ügye egyelőre lekerült a napirendről. Ezután még évekig a légszeszgökök szolgáltatták a helyi közvilágítást, továbbá azok a petróleumlámpák, amelyekből

akkor már kb. 300 darab működött Újpest utcáin.

Az osztrák légszesz társulattal kötött szerződés 1903-ban lejárt, de azt még további hat évre 1904 decemberében meghosszabbították. Eddigre a város gázigénye olyannyira megnőtt, hogy az újpesti hálózatot rá kellett kötni a budapestire. Ezzel egy időben az újpesti gázgyár fokozatosan beszüntette tevékenységét, majd 1913. október 31-én a termelés végleg leállt.

Talán éppen az újpesti gázgyár bezárása adta a végső lökést ahhoz, hogy a város képviselő-testülete immáron komolyan foglalkozzon a villanyvilágítás bevezetésével.

Dr. Ugró Gyula polgármester 1909-ben a közgyűlés elé terjesztette a közvilágítás átalakításáról szóló tárgyalások eredményét. Beszámolójában három lehetséges kivitelezőt nevezett meg, melyek közül az ötven évre kiadott koncessziót a Phöbus Villamos Vállalatok Rt. kapta köz- és magánvilágítás megvalósítására.

A megkötött szerződés a felsőbb illetékes szervek módosításaival kiegészítve 1910. szeptember 1-jén hatályba lépett. Az erőmű 1912 februárjától kezdte meg az áramszolgáltatást Újpesten, mintegy 69,2 kilométer hosszú hálózatán, amely 28 transzformátorállomáson át 1.120 kW áramot továbbított.

A vízszolgáltatás, a csatornázás és a szemétszállítás Újpesten

Minden település rangját, előrehaladását, a helyi tisztviselők hozzáállását jól jellemzi a közszolgáltatások fejlettsége, és azok összhangja a község igényeivel.

Miután az előző fejezetekben már áttekintettük a fő közszolgáltatások történetét, a következőkben vizsgáljuk meg annak a három további közműnek a történetét, melynek léte elengedhetetlenül szükséges a település közegészségügyi helyzetének szintentartásához.

A lakosság egészséges ivóvízzel való ellátása hosszú ideig gondot okozott Újpest vezetésének.

A község lakosai az ivó- és mosóvizüket egyaránt a talajvíz által táplált ásott kutakból szerezték. Mivel a keletkező szennyvíz elvezetése úgyszintén hosszú ideig nem volt megoldott, ezért sokáig fennállt annak a veszélye, hogy az árnyékszék „tartalma” a talajvízbe beszivárogva súlyos fertőzéseket idézhet elő.

Tovább fokozta a gondokat az, hogy a vízhiány miatt az előjáróság nem foglalkozhatott az utcák és egyéb közterületek portalanításával, és végül, de nem utolsó sorban, jónéhány, súlyos következményekkel járó tűzvész kárait lehetett volna csökkenteni, ha rendelkezésre állt volna a tűz elfojtásához szükséges vízmennyiség.

Még a várossá alakulás előtt, 1905-ben a belügyminisztérium leiratban kötelezte az újpesti helyhatóságot a vízvezeték kiépítésére. Erre azonban a felmerült országos politikai gondok, és a várossá alakulás bonyodalmi miatt nem került sor, és csak 1908-ban kezdődhetett meg az érdemi tárgyalások a vízmű létesítéséről a három pályázóval.

A három cég — a Trust, a Phóbus és egy belga vállalat — ajánlatai közül a városi tanács a belgák elgondolását ítélte a legkedvezőbbnek. A belga befektetők vállalták hogy a saját költségükön felépítik, és ötven évig üzemben tartják a vízművet.

A lakosság a víz köbméterét 16 fillérért, a közületek és egyéb nagyfogyasztók pedig 12 fillérért kapták. A vízdíjat vagy átalányban (a kisebb, szoba-konyhás lakások évi 10, a kétszobások 15, a háromszobások 20 koronát fizettek), vagy pedig vízmérő órák felszerelésével állapították meg.

Az építetők a továbbiakban vállalták, hogy a vízmű elkészülte utáni hatodik évtől kezdve fizetik a városnak az évi bruttó bevétel 3%-át. Húsz év eltelté után a város a bevétel tizenöt-szöröséért, 32 év után a beruházási összegért megválthatja a vízművet. Ötven év után pedig a vízmű tulajdonjoga ingyen átmegy a város kezelésébe.

A szerződés megkötése után a képviselőtestület 1910. február 4-én megalkotta a vízellátásról szóló szabályrendeletét, melyben „vízvételzésre” kötelezték Újpest teljes lakosságát.

A csőfektetési munkálatokat 1911-ben kezdték meg. A 2.566 méter hosszú és 400 mm átmérőjű főnyomócső a dunai gát mellett a Zsilip utcáig, majd a Zsilip utcán keresztül a Toldy, innen pedig a Deák, Kossuth és Kölcsey utcán át haladt az Újpest legmagasabb pontján, az Arpád út és a Deák utca találkozásánál felepitett víztornyhoz.

A belga mérnökök által tervezett 54 méter magas, 9,5 méter belső átmérőjű, 1,8 méter kezdő falvastagságú torony egy 19 méter átmérőjű és 2,4 méteres vastagságú betonlábazaton nyugszik. A háromszintes víztorny alsó szintjén a csőrendszer és a lépcsőház, a középsőn a 15 méter átmérőjű, 9,7 méter magas és 55.000 kilogramm súlyú kovácsoltvas tartály található, melynek űrtartalma 1.500 m³. A legfelső szinten az épület padlástere helyezkedik el.

A hálózat részére a már 1905-ben kijelölt helyen, a Népsziget északi részén fűrt kutak szolgáltatták a vizet a hat kútcsoportba rendezett 45 csőkútból.

A rendszeres vízszolgáltatást az időközben Ister Magyar Vízmű nevet felvett cég 1912. június 17-én kezdte meg. Az elkövetkező évek során a csőhálózat dinamikusan bővült, így 1912 végére már 46.507 méter volt a városi hálózat hossza. Az első világháború alatt, és a húszas évek elején a további bővítés időlegesen szünetelt.

A keletkező szennyvíz elvezetése a XIX. század második felében az ivóvízszolgáltatáshoz hasonlóan megoldatlan volt Újpest egész területén. A helyi csatornázás első nyomaival 1870-ben találkozunk, amikor a községi tanács felszólította Stern Ignácot és Löwy Ármint a temető előtti csatorna befejezésére.

1885-ben határozta el a képviselőtestület azt, hogy a gr. Károlyi Sándor tulajdonában lévő, s a

hajdani Gyáli-patak beboltozásával létrehozott Gyáli-csatornáig a Fő (ma: Árpád) út, Löwy utca (Aradi utca), István tér szennyvizének levezetésére a Löwy utcán át boltozott csatornát épített, 1891-től, miután a gróf a községnek adományozta a Gyáli-csatornát, az előljáróság engedélyezte, hogy a Csatorna fedett szakaszába a háztulajdonosok is becsatlakoztassák szennyvízelvezetőjüket, mintegy 100 forint térítés ellenében. Mivel ez az összeg a többség számára igen magas volt, ezért főleg a tehetősebb polgárok éltek ezzel a lehetőséggel.

Az 1907-es várossá alakulás után újult erővel folytatódott a megkezdett csatornázási munkálatok. 1908 és 1912 között több ezer folyóméter csatorna épült meg, de 1912 után előbb anyagi okok, 1914 után pedig a világháború kitörése miatt a munkák szüneteltek. 1916 közepén történt ugyan kísérlet az újratekérésre, azonban eredménytelenül.

Újpest csatornázását csak 1921 után folytatták tovább, akkor is a háború előttihez képest mérsékelt lendülettel.

A községi szemétszállítás kérdésével a képviselőtestületnek egészen 1887-ig nem kellett szembesülnie, mivel eddig az időpontig a lakosság a keletkező hulladékot vagy a kert végében elásta, vagy pedig kihordta a község határába. 1887-ben azonban a 15. számú közgyűlési határozat kimondta hogy „...miután eddig a házi szemét egyes nagyobb házakban hónapokig felhalmozódott, de igen gyakori esetekben utcákra és közterekre kiszóratott, mi a köztisztaságot és közegészséget felette veszélyeztette, miért is a házi szemét egyöntetű kihordására elkerülhetetlen szükség lévén, annak létesítése kimondatik.”

1892-től a szemétfuvarozás bekerült a helyi költségvetésbe. Az első szemétkerékhelyet a Károlyi-uradalomtól bérelték, majd a gypmesteri telepet használták a Gyáli-tó mellett. Később a Széchenyi tér folytatását képező zöldterület vált Újpest szemételepévé.

Az utcák és terek tisztántartására a városi tanács 1909-ben megalkotta a köztisztasági és szemétszállítási szabályrendeletet, és 1910-től kezdve egyre nagyobb összegeket különített el erre a célra, holott a rendelet hivatalos jóváhagyása csak 1917-ben érkezett meg.

1910-től 16 utcaseprő, 5 csengettyűs és 10 szeméthordó kocsis, 5 seprőgép és öntözőlajt állt szolgálatban.

1913-ban és 1914-ben a köztisztasági alkalmazottak és a gépi berendezések száma gyors ütemben növekedett. Így például 1913-ban már 18 utcaseprő dolgozott Újpesten, akiknek létszámát 1914-ben 24 főre emelték.

Újpest sportélete 1885-1950 között

Az Újpesti Torna Egylet

1885-ben, abban az esztendőben amikor az újpesti Szekrényessy Gábor elsőként úszta át a Balatont, megszületett az „Újpesti Torna Egyesület”, azaz az UTE.

„Alapító atyái” azok a fiatalok voltak, akik nyolc évvel korábban létrehozták az „Újpesti Közművelődési Kört”. Ez az Ugró Gyula személye körül csoportosuló társaság nyaranta sportversenyeket rendezett, s telente pedig a Duna jegén korcsolyázott.

Az UTE első elnökeül Goll Jánost választották meg, az egyesület főtitkára Ugró Gyula, ügyésze pedig dr. Kolpaszky István lett. Az első választmány nevesebb személyiségei Wolfner Lajos, Bachmann Károly és Mády Lajos voltak.

Az egylet egy István téri bérelt lakásban kezdte meg működését, ahol a közfalakat áttörve, s így a három szobát egyetlen teremmé átalakítva indult meg a tornaszakosztály működése Berényi Antal tornatanár irányításával.

Az újpesti sportolók első bemutatkozása az 1886. évi országos tornaversenyen volt, ahonnan a 40 tagú újpesti tornászcsapat elismerő oklevéllel tért haza.

Hamarosan nagy szerencse érte a klubot, mivel Győri Farkas Gyula alelnök váratlanul 60.000 forintot örökölt, s ennek az összegnek jelentős részét az egyesületnek adományozta.

Újpesten az első nagyobb tornaversenyt 1887. július 19-én rendezték, amelyen a „tornászok az Ugró Gyula költeményére, Goll János által szerzett »Újpesti tornász induló« zengzetes dallama mellett vonultak fel.”

A tagság által űzött sportágak száma idővel egyre nőtt, így az 1890-es feljegyzések szerint a Palotai-erdőben tartott atlétikai versenyen 100 méteres síkfutást, magas- és távolugrást, sőt „kombinált magas- és távolugrást” láthatott a kilátogató nézősereg.

Hamarosan azonban a kezdeti lelkesedés alábbhagyott, és a klubot a megszűnés veszélye fenyegette. A sötét fellegeket csak az újonnan megválasztott vezetőségnek — Csepcsányi Béla elnöknek, dr. Neményi Imre alelnöknek, dr. Führer Simon ügyésznek és Laszner Gyula tornatanárnak — sikerült elűznie, akik újjászervezték a bomlásnak indult egyesületet. Laszner áldozatos munkájának köszönhetően az 1892-es, Óbudán rendezett tornászviadalon az UTE sportolói ismét szép sikereket értek el.

Az egyesület jóidőre mentesült minden fajta anyagi problémától, mivel az új vezetőségnek sikerült megnyernie az UTE védnökéül Egyedi Lajos szeszgyárost.

1893-ban valóságos elemi csapásként érte az UTE tagságát az a hír, hogy Laszner megvált addigi pozíciójától, és helyére a Porzsolt Lajos és Bilek Károly alkotta duó került. A személyi változásnak hamar meg is lett a következménye, ugyanis a tagság jó része ismételten elfordult egyesületétől, és azt megint a megszűnés réme fenyegette.

A maradék tagság felhívására újabb közgyűlést hívtak össze, és új vezetőséget választottak. 1894-ben Jónás Emil vezetésével vívótanfolyam indult, ami a tagság körében nagy népszerűsége tette szert.

Mivel a tagság megelégedte a folytonos költözködést — így például 1895-ben a polgári leányiskola tornaterméből át kellett helyezniük székhelyüket a polgári fiúiskolába — beadványt intéztek a nagyközség képviselőtestületéhez saját tornaterem építésének ügyében, de sajnos eredménytelenül.

1898-ban a polgári fiúiskola tornaterméből is menniük kellett, így az UTE tevékenysége több mint két éven át az „Amadeo” vendéglőben tartott értekezletekben merült ki.

1899-ben alakult meg Újpest első labdarúgó csapata, az „Újpesti Football Club” (UFC), amelynek első „gyakorlótere” a Jutagyár mögötti buckás telek lett. Az első pionirokat hamarosan mások is követték, így az UAC (Újpesti Athletikai Klub), amely neve ellenére főleg nem atlétikával, hanem focizással foglalkozott.

1900-ban az UTE akkori főtitkára Várnai Dezső kilátogatott a népszigeti UAC-pályán tartott UAC-UFC mérkőzésre, ahol meggyőzte a játékosokat arról, hogy lépjenek be az UTE-ba. A szervezeti átalakulás után az egyesület alapszabályban rögzített neve „Újpesti Torna Egylet”-re változott.

Ezután gr. Károlyi Sándortól bérbe vették a Pamutgyár melletti mezőt, amit a két kezük munkájával tettek játékra alkalmassá. Az egylet első igazi futballpályáját 1900 áprilisában avatták fel az Erkel utcában, ahol nyitómérkőzésükön 1:1-es eredményt értek el.

1904-ben az UTE pontvesztés nélkül megnyerte a II. osztályú bajnokságot, és feljutott az I. osztályba. Ez szükségessé tette az önálló labdarúgó-szakosztály felállítását, ami ebben az évben meg is történt.

Szintén 1903-ban a Földművelésügyi Minisztériummal való megegyezés értelmében a Népszigeten bérbevett egy nagyobb földterületet, ahol végre felépülhetett az UTE saját sporttelepe. A „végleges” otthon elnyerésének köszönhetően gombamódra szaporodni kezdtek

a különféle szakágak, így nemsokára már úszó, vízilabda (1910), birkózó (1905) és kerékpáros szakosztályok alakultak.

A legnagyobb sikereket a labdarúgó csapat érte el, amely leszámítva egy, az 1910-es idényben történt visszaesést, végig a magyar labdarúgás élcsapata maradt.

Az I. világháború harcai mintegy harminc kiváló újpesti sportember életét követelték. A zavaros időszak végén a nagy tapasztalatú Szücs Jánost választották az egyesület elnökévé, s már tevékenysége kezdetén bebizonyította rátermettségét azzal, hogy 1919 végén létrehozta az UTE természetjáró szakosztályát, majd fokozatosan újjászervezte a háború miatt megszűnt, vagy éppen stagnáló szakosztályokat.

A kényszerű szünet után elsőként az atlétikai, birkózó, vívó, torna és tenisz szakágak születtek újjá még 1920-ban.

1922-ben jött létre az evezős szakosztály, amely később Wolfner László vezetésével „Újpesti Evezős Egylet” néven önállósodott.

Szintén az 1922-es év kiemelkedő eseménye volt az, hogy a még 1909-ben vásárolt Fries-féle telken a helyi közadakozás és az állami támogatás eredményeképpen felépült a Hajós Alfréd által tervezett UTE-stadion.

Szücs János után az egyesület vezetését Aschner Lipót vette át, aki mint az Egyesült Izzó vezérigazgatója megfelelő anyagi háttérrel rendelkezett a különböző szakosztályok támogatásához.

Az UTE labdarúgó csapata (mely a profi bajnokság bevezetése után az Újpest FC nevet viselte) 1929-ben megnyerte a mai BEK-kel egyenértékű genfi „Bajnokok Bajnoka” labdarúgó tornát.

1929-ben, 1930-ban és 1931-ben az „Újpest FC” egymás után nyerte meg a Professzionális Nemzeti Bajnokságot. Ebben az évben írta az újság: „Ha ez így megy tovább, az Árpád út és az István út sarkán kicserélik a közelekedési lámpákat, természetesen lila-fehérre.”

Az 1932-es Los Angeles-i, és az 1936-os berlini olimpián az UTE vívói és vízilabdázói egyaránt olimpiai bajnoki címet szereztek.

A II. világháború pusztításai során a jóformán tagsága vesztett klubot 1950-ben a Belügyminisztérium felügyelete alá helyezték, és egyesítették a BRE-vel, s így neve előbb Budapesti, majd Újpesti Dózsára változott.

Az Újpest-Rákospalotai Athletikai Klub (URAK)

1902-ben alakult Újpesten az „Újpest-Rákospalotai Athletikai Klub”, az URAK, melynek vezetőjéül az 1903-ban tartott közgyűlésen Rohonczy Gedeont választották meg. Egy év múltán aztán nyilvánvaló lett, hogy Rohonczy nagyszámú elfoglaltsága miatt képtelen ellátni feladatát, s ezért a klub közgyűlése felmentette őt elnöki pozíciójából, és helyette Csermák Károly került a klubelnöki székbe. Rohonczy ettől kezdve a díszelnöki tisztet látta el.

A rendkívül jó szervezőképességgel és szívós akarattal megáldott Csermák tehetsége találkozott Sulyok János klubedző akkori szóhasználattal élve „művezető” hozzáértésével, s így nem lehet csoda az hogy hamar megszerezték a tanügyi hatóságok engedélyét arra, hogy a polgári főiskola tornatermét gyakorlás céljára felhasználhassák.

Az ily módon otthont kapott tornaszakosztály bemutatkozó tornaünnepélyét 1904. január 29-én tartották Sulyok „tornaművezető” vezényletével, ami a jelenlevő közönségben osztatlan sikert aratott. Az egyesület egyik korát meghaladó cselekedete a női tornasport megindítása volt, amit hamarosan a többi sportegyesület is követett. Az URAK tornásznoi legsikeresebb bemutatójukat szintén 1904-ben, a St. Louis-i olimpiai játékokra induló csapat búcsúztatásán tartották a budapesti Vigadóban.

Csermák közbenjárására gr. Károlyi Sándor az akkor még meglévő, és „Károlyi-ligetnek”

nevezett Palotai-erdő területéből az egyesület számára egy 15.000 m² területű földdarabot hasított ki sportpálya és klubház építése céljából. A mai Fóti út és Szilágy utca sarkán lévő URAK-pálya felavatására 1905. október 8-án került sor. 1906-ban az egyesület fuzionált az 1902-ben alakított, és az országos bajnokság II. osztályában sikerrel szereplő Rákospalotai Football Clubbal, amely ez évtől kezdve mint az URAK labdarúgó-szakosztálya működött tovább. Az URAK focicsapata egészen az 1914/15-ös idényig a II. osztály meghatározó együttese maradt, s a csapat előtt az I. osztályba való feljutás többször is megcsillant de balszerencsésen vagy a rosszabb gólarány, vagy az osztályozó fosztotta meg ettől. Az I. világháború szinte teljesen szétzilálta a klub kispolgárokból, kisiparosokból és szakmunkásokból álló tagságát. Többen elesetek a fronton, és sokan már csak megnyomorodva térhettek haza.

Ennek következtében az egyesület tevékenysége sosemlátott nullpontra zuhant. Az 1920-as évek elején az URAK jóformán az egyik napról a másikra élt, s fennmaradását kizárólag csak a fennmaradt tagság könyöradományainak köszönhette. Tovább bonyolította a helyzetet az, hogy a korszak uralkodó politikai áramlatai — mind balról, mind jobbról egyaránt — megpróbálták nyomást gyakorolni az egyesületre, szerencsére, nem sok sikerrel. Ennek ellenére az egykor az I. osztályt ostromló URAK lecsúszott a III. osztályba.

A klubvezetés számára világossá vált az, hogy tökeerős támogatók nélkül az egyesület további fennmaradása lehetetlen. A főleg a nagypolgárság köreiből kikerülő befektetők elérték azt, hogy az URAK is lemondjon a már hosszú évek óta üzött álamatörizmusról, és szintiszta profi klubba alakuljon át. A „vérátömlesztésnek” köszönhetően az URAK 1926-ban már vissza tudta küzdeni magát a Nemzeti Bajnokság II. osztályába, és hamarosan

felépíthette második sportpályáját is a rákospalotai Bánkút utcában.

Az 1930-ban Major Gyula elnöklétével működő klub labdarúgócsapata hosszú bójtölés után végre feljutott az NB I-be. Eme siker után az addig csak külső tagokként szereplő befektetők bekerültek a vezetőségbe, és újabb jelentős összegeket folyósítottak az egyesület számára. Így alakulhatott meg az URAK vívó és tenisz szakosztálya. A legnagyobb sikereket a teniszezők érték el, akik többször voltak budapesti és országos bajnokok.

A negyvenes évek elején sakk, teke és asztalitenisz szakosztályok is alakultak, de komoly sikereket már nem tudtak elérni.

A labdarúgók az 1941/42-es idényben Budapest-bajnokságot nyertek.

A II. világháború harcai alatt az URAK mindkét — újpesti és palotai — pályája súlyos sérüléseket szenvedett. A klub azonban nem kezdhetette meg a romok eltakarítását a harcok elültével, mivel az egyesületet azzal az indokkal, hogy a háború alatt „a fasizálódott nagyburzsoázia” uralma alá került, a Magyar Kommunista Párt követelésére feloszlatták.

A klub szétverése után a tagság különböző újpesti és palotai egyesületekhez lépett át, és a sportlétesítményeket is átadták másoknak, így az újpesti pályát 1947-ben az UMTE vette át, a palotai pálya pedig a Testvériség SE tulajdonába ment át.

Kisegyesületek Újpesten

Az 1885-ben alakult UTE nyomdokaiban több, kisebb-nagyobb sportegyesület jött létre. Ezek közül az első az „Újpest-Rákospalotai Korcsolyázó Egylet” volt, amit főleg Pesten tanuló diákok, és szintén ott dolgozó tisztviselők alapítottak. Az egyesület életéről szinte semmit sem tudunk, de valószínű, hogy tevékenysége kimerült a szabadidő hasznos és egészséges eltöltésében, és néha jóhangulatú jégünnepélyeket szerveztek. Az I.

világháború évei alatt az egyesület működése fokozatosan elhalt, és 1919-ben végleg beszüntette tevékenységét.

Az 1899-es esztendőben egyszerre három sportegyesület is alakult. Elsőként Monostori Barát Lajos elnöklete alatt szerveződött meg az „Újpesti Football Club” (UFC), melynek alapítói Dinich Károly, Dános Dezső, Schön Jenő, Szűcs Aladár, Ladányi Dezső, Ugró Károly és Bier Dezső voltak. Az egyesület tagjai a pesti határ mellett levő Jutagyár közelében gyakoroltak.

Másodikként az „Újpesti Athletikai Club” (UAC) alakult meg, Despot Dezső elnökletével. A klub alapítói Ladányi Dezső, Tábori Lajos, Langfelder Ferenc, Meskó Lajos, Faragó Lajos, Szemere János, Fürst Oszkár és Herczeg Oszkár voltak.

Harmadikként a „Haladás Torna Club” jött létre a Tresz és a Polacsek testvérpár szervezésében.

Az UFC 1899 nyarán rendezte meg első nyilvános mérkőzését, amit a III. kerületi TVE-vel vívott. 1900-ban az UAC beolvadt az UFC-be, majd Várnai Dezső és Kémény Ernő javaslatára az UFC csatlakozott az UTE-hoz, ami ekkor a nevét Újpesti Torna Egyesületről Újpesti Torna Egyesületre változtatta. A labdarúgó-szakosztály hivatalos felállítására azonban egészen 1903-ig kellett várni.

Az „Újpest Természetbarátok Turisztikai Egyesüle”-ét (UTTE) 1910-ben, az „Újpesti Munkásképző Torna Egyesület”-et pedig 1912-ben alapították.

Az ún. „kisegyesületek” között az 1920-as évek elején létrehozott „Ampére” Sport Egyesület volt a legjelentősebb, amely az Egyesült Izzó dolgozóit tömörítette. Első sportlétesítményük az Újpesti-öböl partján felépített csónakház volt, ami azonban az újpesti Duna-ág északi részének gyors eliszaposodása miatt hamarosan használhatatlanná vált.

A tönkrement sporttelep pótlására az Egyesült Izzó vezetése megvásárolta a Károlyi-családtól azok egyik, a Megyeri Csárda közelében fekvő

földbirtokát, ahol strandfürdőt, versenyuszodát és egy új csónakházat építettek.

Időközben az újonnan elkészült kultúrház emeletén fedett tenispályát rendeztek be, ami országosan is egyedülálló létesítmény volt. A szabadtéri pályák az Audion előtti téren helyezkedtek el (összesen 12 darab), az öltözők pedig a mai üzemorvosi rendelő épületében voltak.

1942-ben a Duna túlsó, óbudai partján, az Egyesült Izzó egy kb. tízezer fő befogadására alkalmas üdülőtelepet létesített, ahol szintén uszodák és csónakházak épültek.

A két „Izzós” sporttelepet rendszeres kompjárat kötötte össze, aminek utódja még ma is üzemel.

Még 1922-ben alakult meg az UTE evezős szakosztálya dr. Szűcs András vezetésével, amely később kiválva az anyaegyesületből, Wolfner László elnökletével létrehozta az „Újpesti Evezős Egyesület”-et, amely főleg versenyevezősök képzésére szakosodott. A Duna-parton csónakházat és evezőstelepet tartottak fenn.

1929-ben jött létre az „Újpest-Rákospalotai Vívó Klub”, melynek tagsága főleg a vagyonos középosztályból verbuválódott. A II. világháború után az egyesület — érthető okokból — beszüntette tevékenységét.

A fentiekben ismertetett egyesületeken kívül további 23 (!) sportklub működött a városban, különböző magántársaságok és ipari üzemek által fenntartva, így a második világháború előtti időszakban Újpestet méltán nevezhették a sport városának.

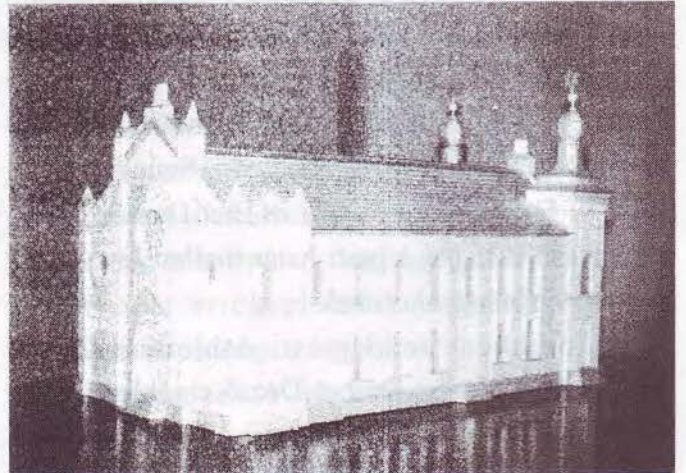
Helytörténeti hírek...

☞ Kiosztották az „Újpest gyermekeiért” díjakat. Örömmel fedeztük fel a kitüntetettek névsorában BÓHM ETELKA tanárnő nevét, aki a Börfestő utcai iskola történelemtanára és az újpesti helytörténeti oktatás lelkes támogatója és szervezője. Az elmúlt években sikeres munkával ő készítette fel a Börfestő utcai iskola tanulóit a helytörténeti vetélkedőkre. BÓHM ETELKA tanárnőnek ezúton is szívből gratulálunk és további sikeres munkát kívánunk!

☞ Az idei „Káposztásmegyeri Napok” rendezvénysorozatára alapítványunk várostörténeti vetélkedő megrendezését kezdeményezte. A verseny anyagának összeállításán kívül, 25-25 példányban az „Újpesti Életrajzi Lexikon” -t és „Az újpesti egyházak és felekeztek története” c. kiadványt is biztosította a sikeres résztvevők jutalmazására. A településrészi Önkormányzat vezetői jelezték, hogy a jövőben is szeretnék alapítványunk segítségét kérni hasonló verseny megrendezéséhez.

☞ 1999. szeptember 18-án kerül sor az újpesti helytörténeti kutatók, oktatók konferenciájára, amit alapítványunk „A harmadik évezred küszöbén” címmel rendez. A közel 50 meghívott szakemberen kívül, több neves vendég részvételére is számítunk. A konferenciáról a későbbiekben tájékoztatjuk olvasóinkat!

☞ Izraelben, Cefat városban működik az a múzeum, ahol a világ jelentősebb zsinagógáinak

makettjeit állították ki. Még 1998 végén készítette el IVÁNYI GYÖNGYVÉR újpesti építész-mérnök hallgató az újpesti zsinagóga 1:75 méretarányú mását, amit a cefati múzeumban helyeztek el. Alapítványunk azzal a tervvel foglalkozik, hogy Újpest más középületeinek makettjeit is elkészíteti, hogy azokat megőrizve kapjanak képet utódaink Újpest értékes és szép épületeiről.

☞ Többek érdeklődésére közöljük, hogy az „Újpesti Életrajzi Lexikon” csaknem teljesen elfogyott. Újabb, bővített kiadásra csak 2002-ben lehet számítani. Ugyanitt közöljük, hogy az „Újpestiek-Újpestről” c. kiadványunk szerkesztési munkái megkezdődtek. Köszönjük az eddig beküldött visszaemlékezéseket és kérjük, hogy a most készülő tanulmányokat legkésőbb október 1-jéig küldjék el szerkesztőségünknek. Terveink szerint 2000. augusztus 20-án megjelenik a könyv.

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY,
„ARANY HORGONY” GYÓGYSZERTÁR,
ÉPORG RT., HANZLIK PÁL, HOLLÓSI GYÖRGY,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS,
DR. KAPOLYI LÁSZLÓ, KOZMA SÁNDORNÉ,
ÚJPEST ÖNKORMÁNYZATA,
ÚJPESTI VAGYONKEZELŐ RT.

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány

Elnök: Dr. Sipos Lajos

Szerkesztő: Kadlecovits Géza

Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1.

Tel./fax: 233-1976

Tipográfia: Wagner Attila

Készítette: a Spácium Bt.

Felelős: Koós Gábor